

НОВА СТОРІНКА З ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО КИЄВА

Публікація присвячена знахідці скарбу жіночих золотих прикрас, виявленого у підземній господарській споруді кін. XII – першої пол. XIII ст. на території Верхнього міста Стародавнього Києва.

Ключові слова: Стародавній Київ, Місто Володимира, льох, ніша, колт, очілля, рясна, амфора.

Більшість скарбів на території стародавнього Києва було заховано під час його захоплення монголо-татарами. Саме до цього часу відноситься і знайдений скарб по вул. Великій Житомирській, 2. Потрібно зазначити, що в межах міста Володимира раніше вже було виявлено 21 скарб давньоруського часу.

Передусім, цікаве саме місце знахідки скарбу. Якщо всі попередні трапилися у житлах або церквах, то цей містився в погребі [4, с. 505-506]. Встановлено, що льох був викопаний на глибину близько 3 м від стародавньої поверхні. Він мав вигляд напівкруглого ходу зі сплющеною стелею заввишки 1,7 м і в ширину 1,5 – 1,6 м по дну. Погріб відносився до числа господарських будівель Федорівського монастиря, за 30 м на схід від якого він і знаходився. У господарській споруді виявлені розвали амфор, чотирьох корчаг і великих горщиків, що містилися вздовж стін у спеціальних заглибинах. Крім того, тут же знайдені частини кількох двоярусних і одноярусних світильників, чимало фрагментів кераміки, виробів з бронзи та заліза. Всі амфори належали шести найбільш поширеним у Причорномор’ї типам XI – XIII ст. Майстерні з їх виробництва знаходилися поблизу візантійських міст – на узбе-

режжі Мармурового моря, на південний захід від Константинополя, у містах Хори і Ганоса (сучасні Саркей і Газікей), а також на узбережжі Чорного моря, поблизу Херсонеса і Трапезунда. Кілька амфор було привезено з Єрусалимського королівства – зі Східного Середземномор'я.

Інші керамічні вироби, за винятком кількох полив'яних візантійських глеків, уламки від яких виявлені у заповненні, були місцевого виробництва.

У плані льох був хрестоподібною спорудою і складався з головного коридору завдовжки 8 м, зорієнтованого в широтному напрямку, і двох бічних відгалужень довжиною по 3 м. У його південному відділенні містилася зернова яма грушоподібної форми завглибшки 3,1 м (від підлоги льоху) й діаметром 2 м, з похилими стінками, які завершувалися круглим вхідним отвором діаметром 0,8 м. У заповненні ями, разом з великою кількістю кераміки, фрагментами скляних браслетів, шматків плінфи й іншими археологічними матеріалами, були знайдені уламки кам'яних жорен. Загальна площа західного бічного приміщення, де знаходилася зернова яма, становила близько 5 м². Сама зернова яма розміщувалася в його західному кутку, займаючи площу менше 1 м², так, що основна частина приміщення залишалася вільною.

Тому можна припустити, зі врахуванням знахідок уламків жорен, що в цій частині льоху було місце, де мололи борошно. Вхід до погребу розміщувався в його східній частині з південного боку, і був прямокутною заглибиною в матеріку розміром 1,5 × 1,5 м та глибиною близько 1 м з двома стовповими ямками. Нижче, ймовірно, були влаштовані дерев'яні сходи, що спускалися до глибини 1,6 м у приміщення такої ж площі.

Від іншої частини льоху це приміщення відділялося дерев'яною перегородкою з дверима. На дні виявлені дві стовпові ямки діаметром 20 см, розташовані одна навпроти одної на відстані 0,8 м. У них стояли дерев'яні стовпи, на яких кріпилися двері. Саме за одним з цих стовпів (з пів-

нічного боку) і знаходився тайник, де був виявлений скарб, що складався із золотих жіночих прикрас.

Далі з обох боків підвалу розташовувалися п'ять ніш, три – з північного боку коридору, дві – з південного, за ними до коридору примикали два бічні відгалуження.

Розвали корчаг знайдені у трьох північних нішах та у заглибині в кінці коридору з південного боку. Крім корчаг й амфор у нішах, імовірно, стояли кілька великих дерев'яних посудин, заглибина-слід від однієї з яких залишилася у східній ніші. В двох нішах з південного боку, можливо, розміщувалися дерев'яні скрині для продуктів. Біля першої ніші були знайдені частини залізних оковок та обробленої деревини. Крім того, про те, що в льосі містилися кілька дерев'яних скринь, поза сумнівом, свідчили знахідки невеликих залізних навісних замків, два з яких були зі вставленими ключами. Таких замків знайдено вісім, що вказує на наявність у приміщенні не меншої кількості дерев'яних скринь, котрі ними закривалися.

У вхідній частині підвалу було п'ять ніш завширшки 40 см і висотою близько 50 см, розташованих на висоті 30 – 40 см від рівня підлоги, призначених для світильників. Перша ніша влаштована у приміщенні перед дерев'яною перегородкою, дві наступні – відразу ж за дверима з обох боків коридору, четверта – в першій південній господарській ніші.

У нішах стояли двоярусні гончарні світильники, уламки яких знайдені під час розчистки підлоги льоху. Про те, що господарська споруда могла належати до числа монастирських будівель, свідчили знахідки частини візантійської стеатитової іконки, два накладні бронзові Розп'яття, одне з них – позолочене, частина бронзового складня із зображенням святих.

Знахідки з дна погребя показали, що він був пограбований під час взяття Києва монголо-татарами. На це вказує характер розташування предметів, виявлених у ході досліджень. Частина ніш, де знаходилися корчаги чи глеки й амфори з вином, були порожніми. Дві найбільші корчаги,

кілька глеків і горщиків — розбиті. Та найвагомішим аргументом, що вказував на розграбування льоху, є знахідка скелета чоловіка, віком близько 40 років, зі слідами насильницької смерті. Він, напевне, ховався у далекому північному кутку за однією з великих корчаг.

Також пограбування засвідчує й той факт, що позолочене накладне Розп'яття було розламане. Це сталося, коли його відривали від дерев'яної обкладинки книги, прийнявши за золоте. Проте найбільш визначною знахідкою виявився скарб жіночих золотих прикрас, що складався з 35-ти предметів.

Найцікавішим і значнішим з прикрас скарбу, поза сумнівом, є золотий *колт*. Він відноситься до типу колтів з багатопрорізованою оправою і вставним орнаментованим щитком. Колт — двосторонній, у центрі знаходяться круглі пластини. На колті налічується 25 променів, скріплених рубаним дротом. Оправа утворена двома сполученими разом пластинами, облямованими променями з імітацією великої зерні. Складові частини оправы підкреслені сканню, а промені закінчуються ковпачками. На одній вставці зображені птахи, що стоять один навпроти одного, а на іншій — композиція з розетки та рогів (рис. 1: 1). Такого типу колти часто зустрічаються у скарбах Києва, Княжої Гори, Чернігова, Старої Рязані. Колт є продовженням серії променеподібних прикрас з перегородчастою емаллю київського школи ювелірного мистецтва, створюваних у Києві в середині — другій половині XII ст. [3, с. 95]. На думку Г. Ф. Корзухіної, подібного типу колти відносяться до перехідного періоду в еволюції таких прикрас від золотих з емалевими вставками до срібних зі вставними гравійованими щитками [2, с. 69, рис. 14]. Ця думка підтверджується знахідками золотих колтів Київського скарбу 1955 р. [1, рис. 92]. Подібні колти представлені в колекції М. П. Боткіна [5, с. 222 — 223, рис. 1, 2].

Знайдений *набір рясен* репрезентований 19 квадрифолійними бляшками, орнаментованими з лицевого боку емалевими зображеннями (рис. 1: 2). Бляшки складаються

Рис. 1-4. Київ, м., вул. Велика Житомирська, 2. Предмети зі скарбу.
 Золото. 1 – колт; 2 – рясна; 3 – платівки очілля; 4, 5 – ланцюжки.

з двох частин, що спаяні між собою: верхньої – з орнаментациєю і нижньої – без зображення. Рясна у двох частинах – по 10 і 9 бляшок, сполучені між собою. Ці дві частини рясен з'єднуються золотими ланцюжками. Зазвичай повний набір рясен утворювали 20 золотих бляшок. Подібні рясна відомі за колекцією М. П. Боткіна [5, с. 222 – 223, рис. 1, 2].

До складу скарбу також входили 13 золотих *пластинок від очілля* (рис. 1: 3). Вони мають продавлений рослинний орнамент у вигляді округлих півкілець, вушка для нанизування на дріт. За археологічними даними, у повному наборі їх мало бути близько 40 од. Найповніший набір, що складався з 34-х півкілець, знайдений у Києві на садибі Лескова. Подібні очілля з 18-ти півкілець відомі в Родні, у складі скарбу з с. Сахнівки [6].

Крім зазначених предметів, до скарбу входили два золоті *ланцюжки* з пластин шириною близько 0,8 см, прикрашених тисненням. До них, імовірно, кріпилися колти. Ланцюжки утворені з 167 ланок кожний (рис. 1: 4-5).

Виявлений унікальний набір золотих прикрас міг належати жінці, що мала відношення до боярського або купецького стану. Знахідка підземної споруди у вигляді льоху, з великою кількістю різноманітних археологічних матеріалів, на території древнього Києва є унікальною. Подібні споруди такого стану збереження разом зі скарбами на його території досі ще не були відомі.

Література

1. **Килиевич С. Р.** Детинец Киева IX – первой половины XIII веков / С. Р. Килиевич; АН УССР, Ин-т археол. – К. : Наукова думка, 1982. – 170 с.
2. **Корзухина Г. Ф.** Русские клады IX – XIII вв. / Г. Ф. Корзухина; АН СССР, ИИМК. – М. – Л. : Изд-во АН СССР, 1954. – 226 с.
3. **Макарова Т. И.** Перегородчатые эмали Древней Руси / Т. И. Макарова; АН СССР, Ин-т археол. – М. : Наука, 1975. – 133 с.
4. **Мовчан І.** Археологічні відкриття у Києві 2002 року / І. Мовчан, В. Гончар, М. Ієвлев // Український археографічний щорічник.

– К. – Нью-Йорк : вид. М.П. Коць, 2002. – Т. 10. – Вип. 7. – С. 504 – 506.

5. **Новаковская-Бухман С. М.** Украшения из «разрозненных» древнерусских кладов в собрании М. П. Боткина / С. М. Новаковская-Бухман // Славяно-русское ювелирное дело и его истоки : сб. науч. ст.; РАН, ИИМК. – СПб. : Нестор-История, 2010. – С. 221 – 244.
6. **Ханенко Б. И.** Древности Приднепровья / Собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. – К. : Фототипия и тип. С. В. Кульженко, 1902. – Вып. V : Эпоха славянская (VI – XIII в.).

М. М. Иевлев, Н. И. Минаева
Новая страница из истории Древнего Киева
Резюме

Публикуются результаты исследований, проведенных на территории Верхнего города Древнего Киева. При раскопках на ул. Большая Житомирская, 2 был открыт погреб конца XII – первой половины XIII вв. и выявлено большое количество археологических материалов этого же времени. Наиболее интересным среди находок оказался клад золотых женских украшений.

Ключевые слова: Древний Киев, Город Владимира, погреб, ниша, колт, очелье, рясна, амфора.

Mykhailo Ievlev, Natalia Minaeva
A New Page in Ancient Kyiv History
Summary

The article presents the results of archaeological research conducted within Kyiv's historical Upper Town. In the course of excavations at 2 Velyka Zhytomyr'ska Street, a cellar containing numerous artefacts dating back to the end of the 12th – first half of the 13th A.D. was discovered. The most significant among the finds is a hoard of golden female jewellery.

Keywords: Old Kyiv, City of Volodymyr, cellar, niche, temple pendant, riasna (ornamental pendant), ochillia, amphora.